

AMERIKAI MAGYAR SZELLEMI ÉLET

SZVATKÓ PÁL a „Magyar Szemlében” közölt tanulmányát a szlovenszkói középosztályról a következő mondattal fejezi be:

„Mindent el kell követni, hogy a magyar kultúra varázsereje ne törjék meg.” Ezt a kitűnő tanulmányt olvasva, eszembe jutott, hogy az egyetemes magyar élet körképén, amelyen a szlovenszkói magyar élet szemmelláthatólag fakuló színeket képvisel, ugyan micsoda színek jutnak az amerikai magyar szellemi életnek? A hivatalos statisztika szerint a szlovenszkói magyarság száma megközelíti a hétszáz-ezretet. Az amerikai magyarságról lehetetlen teljesen megbízható adatokra szert tenni; nem azért, mintha az itteni hivatalos körök el akarnák sikkasztani az amerikai magyarság számát, hanem azért, mert az amerikai Egyesült Államok heterogén jellege kizárja a pontos statisztikai kimutatást. Ugyanakkor számolnunk kell azzal az elkerülhetetlen ténnyel, hogy az úgynevezett utódállamok magyarságát gyakran bekapcsolják azokba az adatokba, amelyek a csehszlovákiai, romániai vagy jugoszláviai bevándorlókra vonatkoznak, s ismételten is előfordul, hogy a tisztára magyar nyelvű és nevű bevándorlók a polgárpapír kivétele alkalmával mint csehszlovák, román, illetve jugoszláv nemzetiségűek szerepelnek. Annyit azonban minden különösebb lelkiismeretfurdalás nélkül meg lehet állapítani, hogy vagy félmillióra rúg az amerikai magyarok száma. A hétszáz-ezer és a félmillió között számbelileg nincs nagy különbség. Vájjon milyen a különbség a csehszlovákiai magyar és az amerikai magyar szellemi élet között? Ha a csehszlovákiai magyar középosztályt s általában a szellemi életet az elparlagiasodás veszedelme fenyegeti, vájjon mit mondhatunk az amerikai magyar szellemi életről? Sajnos, meglehetősen erőtlen következtetésekre kell jutnunk, annál inkább, mert itt középosztályról, azaz öntudatos értelemben vett, kultúrát támogató rétegről alig beszélhetünk, s a jórészt ipari munkássá formálódott földműves-bevándorlók túlnyomó többsége messze esik attól a kultúrkészletől, amely alapja, forrása és formája lehetne az amerikai magyar szellemi életnek.

Ha ez a helyzet, érdemes-e az amerikai magyar szellemi életről írni? Ha itt a regionalizmus csökevényeiről sem beszélhetünk s ha az unionizmus fogalma (akár erdélyi, akár szlovenszkói értelmezésben) ismeretlen, van-e értelme annak, hogy ezt a kérdést egyáltalában szóvá tegyük? Szerintem a kérdés megtárgyalását két érveléssel lehet igazolni. Egyrészt azzal, mert így esetleg kellő mederbe lehet terelni azoknak

a hazai „szakértőknek“ judiciumát, akik az amerikai magyarság politikai, gazdasági és szellemi súlyát, kizárólag feltevések alapján, készek túlbecsülni; másrészt bizonyos körülményekre lehet rámutatni, amelyek alapján viszont kiderül, hogy indokolatlan az amerikai magyarság lebecsülése. Valahányszor Magyarországra, vagy akár az utódállamok magyarjai közé visz az utam, rendszerint kettős tapasztalatban van részem az amerikai magyarságot illetőleg. Az egyik naiv, szinte lázas értékelése az amerikai magyar élet láthatárának, s a lelkendezők az amerikai méreteket ráfogják az amerikai magyarság életére. A másik szempont pedig teljes visszautasítása annak, amit az amerikai magyar élet adhat; azt mondhatnám, hogy ezeknek az embereknek megítélésében az amerikai magyar élet dollár-Szaharává szürkül, amelynek egyetlen oázisa a belőle kiszökkenő dollár-sugár—főként ha ereje a hazai rokonokat is érinti. A délibáb-ábrándozók azt várják az amerikai magyarságtól, amire képtelen; a fanyarak még azt sem hajlandók elismerni, amit az amerikai magyarság csakugyan nyújtani tud.

Racionális korban élünk az irracionális megnyilatkozások ellenére. Az ír nemzeti törekvésekben sohasem mellőzték az amerikai írek lelki és anyagi erejét. A csehszlovák köztársaság Pittsburg nélkül elképzelhetetlen. Sőt a mai szlovák autonomista harcok lényeges pillére az amerikai tótok jelentékeny százalékának álláspontja. A Párizsban székelő fehéroroszok szoros kapcsolatot tartanak fenn a velük egyvágású amerikai oroszokkal. Trockij víziója a negyedik internacionáléről visszhangot kap Mas Eastman s egyéb amerikai kommunista írók írásaiban. S a példák számát sokszorosítani lehetne annak az igazolására, hogy bizonyos eszmék nem ismernek földrajzi távolságokat s hogy sokkal racionálisabb gondolkodásra vall a lehetőségek kellő mérlegelése, mint a lehetőségek túlfestése vagy elszíntelenítése. Ezzel természetesen azt akarom mondani, hogy sokkal helyesebb meglátni azt, ami az amerikai magyar szellemi életben érték, mint ezt a lappangó értéket nagyítani vagy kíméletlenül mellőzni. A magam részéről kénytelen vagyok beismerni, hogy néha meglep az a szellemi készlet, amivel az amerikai magyarság még mindig rendelkezik, figyelembe véve azt a tájékozatlanságot és közönyt, amely a hazai körök felfogásában észlelhető intellektuális, szociológiai és esztétikai szempontból.

Az AMERIKAI magyar szellemi élet kérdését három szemszögletről kell megközelíteni. Egyrészt azokról a magyarokról kell megemlékeznünk, akiknek szellemi élete ma is a magyar múltban gyökerezik, s akiknek amerikai magyar élete semmi más, mint a Jókai-romantika határainak megszükitése az amerikai magyar keretek közepeit. Másrészt azokról a magyarokról, akiknek szellemi látóhatára odahaza is kinőtt a jól és rosszul felfogott provincializmusból s amerikai magyar szellemi életük helyesen és okosan felszívja az amerikai szellemi élet gazdagságát is. Végül pedig azokról, akik már itt nőttek fel s akiknek a hagyományos magyar szellemi élethez csak annyiban van közük, amennyiben magyar szülők gyermekei s angol nyelvű műveken és előadásokon át próbálják megérteni azt, ami az európai magyar szellemi életben érték.

Akik az amerikai magyar életben szépirodalmi téren teremtenek valamit vagy akarnak teremteni, azoknak többsége az első csoportba tartozik. A háború előtt vándoroltak az Egyesült Államokba, a Rákosi Jenő-féle harmincmillió magyar eszmekörben nőttek fel s irodalmi szempontból az ízlésnek és világnézetnek azt a töredékét képviselik, amelynek odahaza költői téren Ábrányi Emil volt a legjellegzetesebb képviselője. Szellemi tevékenységük kritikátlan; ennek természetes következménye, hogy vidékies megalomániára tesznek szert s inkább szavalnak, mint alkotnak, s ha alkotnak is, alkotásuk inkább szavalat, mint irodalmi teljesítmény. Tulajdonképpen megindító jelenségek; a dilettantizmus határát átlépték, de az esztétikai kultúrán innen vannak, s ami a legszomorúbb, amerikai tapasztalataik ellenére alig teszik azt a benyomást, hogy az amerikai élet tényleges értékeiből át tudták venni azt, ami ízlésük és kifejező erejük gazdagítását jelentette volna. Mintegy kikristályosodásai az amerikai magyar élet Vas Gereben színvonalának. Amikor odahaza az amerikai magyar irodalomról beszélnek, rendszerint róluk esik szó, s a kijelentések egyértelműek azzal az elismeréssel, amellyel a hazafias okoknál fogva jóakarátú budapesti kritikus a szolnoki vagy békéscsabai írói nagyság érdemeit méltatja. Itt-ott ellesik Ady hangját; ez amolyan felemás szint kölcsönöz nyelvüknek, s lélektani magyarázata nem annyira Ady megértése, mint inkább az, hogy hagyományos eszmekörük megszegésével az amerikai demokráciának bizonyos szabadságkonceptióját magukává tették s ez a hagyományos nyelvtől eltérő kifejezést is követel. Itt-ott őszinte és meggyőző írói vagy költői hang tör ki belőlük; persze ez a kivételes eset. Ők az amerikai magyarság pszichológiailag leghívebb kifejezői. Pszichológiailag, mondom, de nem művészi szempontból. Egy néptöredék sikertelen vagy félig sikerült sóhajai és reményei. A kritikát a legtöbb esetben nem bírják ki, de az érdeklődést megérdemlik.

Kik az olvasóik? Jórészt azok a magyarok, akiknek odahaza a kalendárium volt a szellemi táplálékuk s akiknek a múlt nem is adott alkalmat arra, hogy ízlésüket és értékelő képességüket kifejlesszék. Sokféle mámor van, s az amerikai magyar betű temérdek magyar egyetlen lélek-mámora. A templom, az egylet és az újság nélkül megszűnnék az az ingadozó magyar élet is, amely egyelőre még él az amerikai életben. S a fent vázolt toliforgatóknak nagy részük van abban, hogy a templomokban a pap ma is magyarul prédikálhat s hogy az egyletek, ha alapjuk megrendült is, ma is találkozóhelyei a kivándorolt magyaroknak. Szolnokon és Békéscsabán nehéz pesti, s még nehezebb bécsi vagy párizsi életet élni; az amerikai magyarok között nehéz a vidékiességtől mentes irodalmat teremteni. Csakugyan meglepő, hogy a kimondott amerikai magyar alkotás nem kizárólag anekdotaszerű szórakoztatás vagy verssé szűkült vezércikk, hanem olykor az irodalom permét érinti, sőt előfordul, hogy egy-egy sorban, strófában, novella- vagy regényfejezetben az alkotó szellem ráismer saját árnyékára.

A második csoport íróinak és költőinek száma lényegesen kisebb. Körülményes egészen világos képet rajzolni róluk, mert hisz alkotó törekvéseik és eredményeik nem találkoznak az egységes szellem fókuszában, hacsak annyiban nem, hogy az esztétikai élményt nemcsak

nevelő és szórakoztató, hanem kifejező és létigazoló élménynek is tekintik. Van köztük olyan, akinek magyarsága ma is szeplőtlen az amerikai füst és korom ellenére s művészi szempontjai a kifinomodott ösztön és öntudat harmóniája; van olyan, akinek kultúrája kozmopolitává bonyolódott, de a katharzis fenségességét mégis a magyar szó teremti meg; s van olyan, aki magyarul s angolul egyforma folyékony-sággal ír, ám azzal az érzéssel, hogy ez a nyelvbeli készség mégsem tudja megszüntetni a kétlakiság tragédiáját. Ezeknek a költőknek és íróknak magyar teremtő munkája inkább hazafelé szól; öntudatosan részesei az egységes magyar szellemi életnek s míg az első csoport úgy-ahogy a regionalizmus amerikai változatát képviseli, ez a csoport ugyancsak úgy-ahogy az unionizmus elvének szolgálatában áll. A lélek csak egy nyelvet ismer s ez az anyanyelv. A hazai kritikátlanság, közöny vagy kHkkfövény gyakran ennek a csoportnak íróit és költőit is összetéveszti a fenti csoport tagjaival, ami hol mosolygató, hol keserű visszhangot kelt, elsősorban, ha a kritika vagy a fövény olyanoktól ered, akiket Amerikában még az első csoport toliforgatóinak sorába sem lehetne szorítani.

Az amerikai magyarok körében érthetően kevés az olvasójuk, s kulturális szempontból nagyrészt olyan viszonylatban vannak olvasóikkal, mint odahaza Babits Mihály azokkal az olvasókkal, akiknek emésztését sokkal inkább a „Színházi Élet“ sietteti, mint a komoly irodalmi alkotás vagy kritikai munka. Itt a „Színházi Élet“-et a kevésbé ravasz mesterkelt egyszerűség helyettesíti. Hadd jegyezzem meg e helyt, hogy magyarnyelvű tanulmány vajmi kevés íródott és íródik Amerikában; ami íródott, annak javarésze politikai, történelmi vagy teológiai jellegű. Az esztétikai kultúrát követelő irodalmi tanulmány olyan fényűzés, amelyet itt az író csak abban az esetben engedhet meg magának, ha a megértés visszhangjának reményét elutasítja magától. Ugyancsak e helyt akarom megjegyezni azt is, hogy az amerikai magyar színház az operettek és a sekélyes vagy felszínesen szórakoztató vígjátékok szállása; teremtő magyar színműrónak nem is volna alkalma darabját lejátszani. Persze, az amerikai filmen vagy a színházban találkozunk magyar vonatkozásokkal vagy magyar írók alkotásaival, ám, amint nyilvánvaló, a legritkább esetben irodalmi relációban. Hogy is mondja Molière? Il y a fagots et fagots. Bizony, nemcsak a rözse és rözse közt van különbség. Az irodalmi szellem felfogásában is. De ennek a kérdésnek tárgyalása külön tanulmányt követelne.

VÉGÜL KIK TARTOZNAK a harmadik csoportba? Megokolt-e amerikai magyar szellemi életről beszélni, amikor erre a csoportra utalunk? Vagy inkább vágyról van szó, valamelyes magyar nosztalgiáról, amely úgy éli ki magát, hogy ebbe a csoportba is belemagyarazza a magyar szellemi életet?

Esztendőkkkel azelőtt az volt a meggyőződésem, hogy magyar szempontból — sem politikai, sem gazdasági, sem szellemi téren — az Amerikában született magyarság nem eshetik latba. Számos esetben alkalmam volt meggyőződni arról, hogy az amerikai méret, a falusi emlékeken kérődző szülők indokolt és indokolatlan konzervativizmusa,

a magyar nyelvismeret hiánya egyenesen kizárja annak a lehetőségét, hogy az itt született fiatalság közvetve vagy közvetlenül bekapcsolódjék a magyar élet áramlatába. Ma azonban más szemmel látom a helyzetet. Lidércfény remény volna azt kívánni, hogy az itt született magyarok úgy érezzék a magyar sorsot, mint szüleik. Amerika a hazájuk, az angol nyelv kifejezőeszközük, gazdasági és erkölcsi érdekeik idefűzik őket. De az esztendők folyamán érdekes jelenséget volt alkalmam megfigyelni. Mindinkább nő azoknak az itt született magyar származású ifjaknak a száma, akik high school- vagy college-végzettek, s akik, bizonyos idő elteltével, szinte költőinek nevezhető atavisztikus érzéssel a jazz és a whisky környezetében valami hiányt észlelnek. Mi fáj nekik? Mit nélkülöznek? S ha magyar zenét hallanak, meleg ritmus fut át rajtuk, s ha magyar író angolnyelvű könyvét olvassák s főként, ha a kritika kedvező, büszkén újságolják a könyv értékét, sőt, ha kultúrájuk értette válik, szüleik népművészeti emlékeiben olyan szépségeket fedeznek fel, amelyek általában felkeltik bennük az érdeklődést a magyar múlt iránt. Jómagam a magyar történelemtől és a magyar szellemi élet különböző mozzanatairól ismételtelen is előadásokat tartottam Amerikában született magyaroknak, akiknek sorában a legkülönbözőbb foglalkozások voltak képviselve. Az egyik déli egyetemen magyar származású amerikai ifjak megszervezték a magyar kultúrkört. A nélkül, hogy amerikai hűségük ingadoznék, valami láthatatlan varázsvessző kijelöli nekik az utat a magyar értékek irányában. Hogy ez csak múló tünet-e vagy pedig állandósítható, azt nem tudnám megmondani. Mindenesetre olyan tünet, amelyet hiába próbáltam volna észrevenni esztendőkkal azelőtt, mert — nem volt. Értesülésem szerint a lancasteri (Pennsylvania) egyetem magyar diákjai, jóllehet Amerikában nőttek fel, teljesen otthonosak a magyar irodalomban és történelemben. Az elmúlt évek folyamán jelentékeny számban látogattak meg az Amerikában született magyarok őseik földjét s ennek a körülménynek, s művelődési horizontjuk kitágulásának tudom be ezt a fokozatos, sokszor igazán megható érdeklődést mindazzal szemben, ami magyar.

Az amerikai magyarság, mint magyarnyelvű tömeg, előbb-utóbb kihal. A vidékies amerikai magyar alkotások a magyar szellemi élet fórumán a jövőben csak mint egzotikumok fognak jelentkezni. A komoly értelemben vett alkotások megmaradnak a magyar szellem kincseinek. Lehet, hogy egyszer megtörténik az a csoda is, hogy nemcsak az erdélyi, szlovenszkói és jugoszláviai magyar írók és költők alkotásai keltik fel a figyelmet odahaza, hanem az Amerikában élő költők és írók alkotásai is. A csoda tartósabb, mint a kétely. Viszont, ami érték a magyar szellemben, annak tovább kell élnie a magyar szülők amerikai gyermekeiben. Mennél különb a magyar szellemi élet odahaza, annál valószínűbb, hogy az Amerikában született művelt magyarok érdeklődni fognak iránta. Lesznek köztük olyanok, akik a magyar szellemi élet megismerése érdekében megtanulják a magyar nyelvet. Megint idéznem kell Szvatkó Pált: „Mindent el kell követni, hogy a magyar kultúra varázsereje ne törjék meg.“ Ezt a gondolatot, technikai alkalmazása szempontjából, magától értetődően szlovenszkói

vonatkozásban másként kell értelmezni, mint amerikai vonatkozásban.

Egy bizonyos: mennél külön magyar szellemi alkotásokról van alkalma meggyőződnie az Amerikában született magyarnak, annál inkább jogosult az a feltevés, hogy a magyar szellemnek akkor is lesznek hívei és terjesztői az Egyesült Államokban, amikor a magyar nyelv már megszűnt egy kivándorolt néptöredék imája, sóhaja és káromkodása lenni. S a magyar nemzet jövőjében — újra Pittsburgra utalok Csehszlovákiával kapcsolatban — egyelőre talán felfoghatatlan és elképzelhetetlen építőszerepe lehet annak a vérré vált tudatnak, amely szerint a magyar szellemi gazdagság nem propaganda-frázis, hanem attól független, élő valóság.

REMÉNYI JÓZSEF

(Cleveland, Ohio)